

У краций світ відійшов заньківчанин, народний артист України, патріарх української сцени Олександр Боніфатійович Гринько (26.09.1919–09.09.2013 р.). Він прожив велике, змістовне, сповнене драматизму життя і був такою постаттю в театрі, в мистецькому просторі України, що свідомість опирається, не хоче стосовно нього вживати минулий час.

Мирослава ОВЕРЧУК

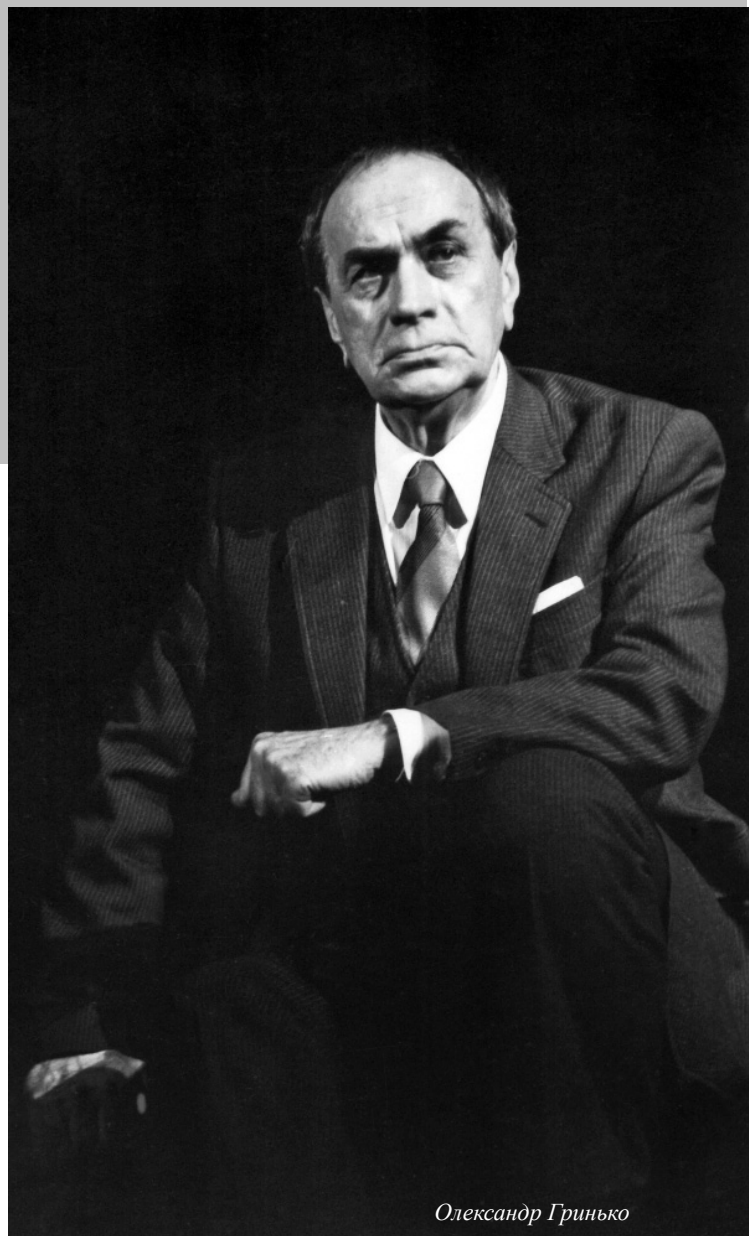
НЕЗАБУТНІЙ ГРИНЬКО: НОТАТКИ З ПАМ'ЯТИ

Ми познайомилися в січні 1981 року, коли я прийшла працювати до Театру ім. М. Заньковецької. З дитинства вихована заньківчанськими виставами, про них писала студентські роботи, звичайно, непогано знайома з творчістю Олександра Боніфатійовича, я була вражена цілковитою відсутністю в ньому пози, його відкритістю й доброзичливістю. “Живий корифей” спілкувався з усіма, в тому числі із значно молодшими, ніж я, нарівні, з повагою. Пізніше з’ясував, з ким є спільне, а з ким краще дистанціюватися, але коректність залишалася завжди.

Він був з тих, хто, вітаючись на вулиці, скидають капелюха. Цілюючи руку жінці, схиляються перед нею, а не підносять руку собі до уст. У скількох випадках, на мільйон населення, можна таке спостерегти?

Серед колег мав незмінну вагому репутацію й повагу, з особливим теплим нюансом. Скажімо, замість вимовляти довге словосполучення імені й по-батькові, заньківчани казали, по-родинному, Боніфатович, і авторитет від цього зовсім не страждав.

На гастролях у Тернополі йдемо до готелю повз чудове озеро в центрі міста, раптом Боніфатович каже, – А я на дні цього озера грав у футбол! – На моє німе питання пояснює, – озера ще не було. Тільки зарослий чагарями й бур’янами яр. Ми, гімназисти, вирубали й розчистили собі майданчик і влаштували футбольне поле з воротами, як повинно бути. – То ви були “просунутою” молоддю! – кажу. – Щоб тебе поважали, треба було бути спортсменом і патріотом. Ми знали, що українська мова зазнає утисків польської держави, тому розмовляли виключно українсь-

Олександр Гринько

кою. І ще ми знали, що патріот мусить бути фізично розвиненим, аби при необхідності стати на захист Вітчизни, тому геть усі займалися спортом. – А перші закоханості в старших класах? – Ні, ми були максималістами, усяку таку лірику вважали слабкодухістю, тільки навчання, фізичний вишкіл – інтереси справжніх чоловіків! – сміючись, каже Боніфатович. Я ж усміхаюся тій дитинній безкомпромісній цілісності природи, з якої походить цей чоловік і яку жорстоко випробувала доля вже за дуже короткий час.

– Як трапилося, що Ви стали депутатом Народних зборів 1939 року? У двадцять років – занадто серйозна справа. – Вчився у Вільнюському університеті, коли прийшла звістка про смерть батька, треба було повертатися, брати на себе чоловічі обов’язки в

родині. Депутатом мене висунули односельці з села Грибова, напевно, через те, що вважали освіченим. Серед депутатів панувало відчуття особистої причетності до найважливішого історичного моменту – Возз'єднання України в одній державі. Цього хотіли всі, та, мабуть, мало хто уявляв, через що доведеться пройти, і яка буде ціна того Возз'єднання.

– Як можна заслати депутата таких важливих для радянської влади зборів? – Та, зовсім просто. З ентузіазмом сприйняв призов до радянської армії, бо вважав єдиною, на той час, можливістю захищати Україну. А мені, через голос, призначили служити в Ансамблі пісні й танцю імені Александра, в Москві. Тішився, що побачу столицю... Там все й сталося: заарештували, майже рік пробув на Луб'янці, безупинні допити, хоч удень, хоч серед ночі... Слідчі змінюються, а в'язень – побитий, без сну. Вимагали визнати провину за 58 статтею, а я не визнавав. Аж доки не трапився порядний чоловік, мабуть, у них не вистачало військових кадрів, слідчих на такий обсяг роботи, задіювали цивільних. Він мені й сказав, – Саша, ти звідси не вийдеш. Або розстріляють у підвалі, або в камері помреш від туберкульозу, не буде й могили. Підписуй, їдь на повітря, там, може, виживеш. Яюсь так просто, по-людськи, сказав, що я подумав-подумав і підписав (*сміється*). – Та й поїхав на повітря, в тайгу!

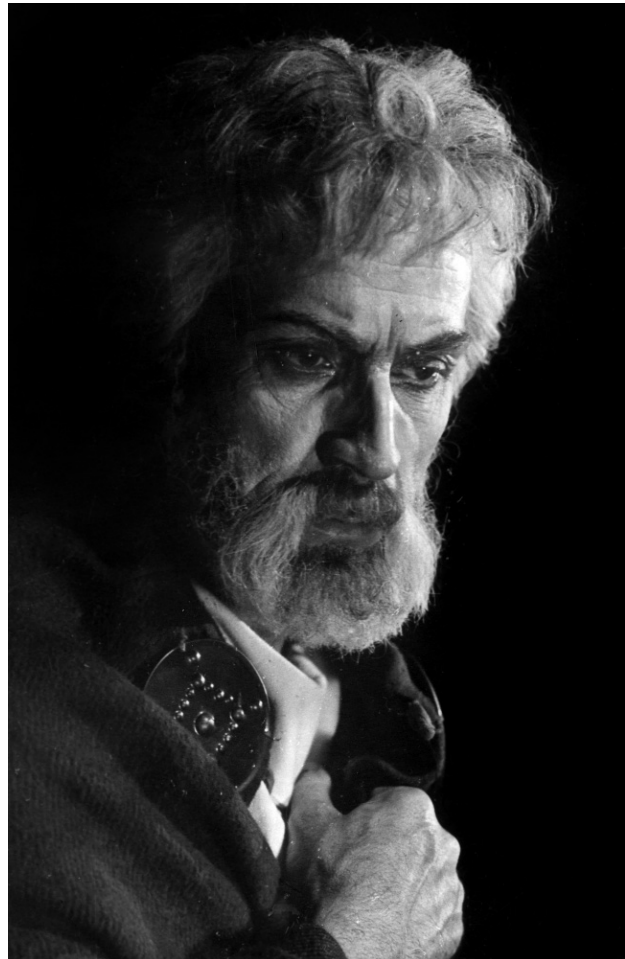
У Запоріжжі ми з Боніфатовичем задумали потрапити на Хортицю, але чомусь не було туди жодних екскурсій. То вирішили поїхати катером навколо острова. Ліворуч – надзвичайний природний монумент з граніту, вкритий лісом із сонячними галявинами, а праворуч – міський краєвид з купами заводських труб і “архітектурою” у вигляді бараків. Боніфатович довго мовчки дивиться на місто й каже, – От, приблизно так виглядав наш табір, коли під'їжджася. Знаєте, краще дивитися на козацьку колиску.

А ще ми тоді довго обурювалися, що екскурсивод впродовж усього шляху розповідала нам про всі заводи та їхню продукцію, про мости, про Дніпрогес, про флору й фауну Хортиці, та лиш одним словом обмовилася, що “в свое время здесь располагалась казацкая Сечь”.

У сприйнятті одних, Грицько ототожнювався з образом Меценаса Білинського (“Сестри Річинські” за Іриною Вільде); в інших – Карпа (“Суєта” І. Карпенка-Карого), Командора (“Камінний господар” Лесі Українки), Залізняка (“Гайдамаки” за Т. Шевченком) чи Костя Гордієнка (“Павло Полуботок” К. Буревія), чи ще якимись персонажами, бо ж було їх близько 150.

Та мало хто знав, як часто Олександр Боніфатійович мучився сумнівами з приводу роботи. Спершу це пішло від того, що прийшов до театру вже дорослим

чоловіком, не маючи акторської професії. Так йому порадив товариш по ув'язненню, відомий кіносценарист Олексій Каплер, – Іди до Театру Заньковецької, там – вихованець Курбаса Борис Тягно, він тебе візьме. Справді взяли артистом хору, оцінили оксамитовий бас, гадаю, що й біографію врахували. Почалося вивчення професії на репетиціях і виставах. Сумніви самоука часом додавали в роботі ентузіазму, часом руба ставили питання, чи не помилився з вибором шляху. На все життя, вже коли був популярним, став “заслуженим”, потім “народним”, лишилася здатність сприймати думку іншої людини, нехай і не надто приємну. Стосовно творчості сам випитував певних осіб, аналізував почуте, якщо відчував справедливість зауважень, намагався врахувати. Зворушливо ображався, коли не зможеш подивитися репетицію саме тоді, коли просив, а наприклад, якусь наступну, коли він не знав про перегляд і не пробував задуманого. Але відходив швидко, починав знову говорити про роль, свою сцену, знову й знов перебирав інтонації, проходи, павзи, дієві шматки. Партнерів, до речі, дуже

Олександр Грицько – Король Ліру виставі “Король Лір” В. Шекспіра. Режисер – Михайло Гіляровський, Львівський театр ім. М. Заньковецької, 1969 р.

цінував, їхніми помилками не тішився, сприймав, як власну поразку, коли можливо, намагався підказати, порадити.

Особливі стосунки поєднували його з персонажами. Цікавили ролі, котрі давали можливість сказати людям щось важливе: про життєву позицію, про нашу історію, про те, ким ми були й ким стали. Тут він захоплювався й ладен був до безмежності шукати, перевіряти, пробувати, аби важлива для вистави думка, що гріє його, чітко звучала для залу.

Меценас Білинський був для нього “знаком” мислячого інтелігентного суспільного прошарку, знищеного “визволителями” відразу після подій роману Вільде. В драматургії таких образів дуже мало,

Гринько вважав обов’язком захистити, показати, кого ми втратили.

Карпо в житейській суєті класичної комедії Карпенка-Карого вів тему дуже серйозну: творчого, господарного, відповідального ставлення до хліборобства як одвічного українського призначення. Він нагадував інженера в простому одязі, а не темного селяка.

Командор міг сприйматися камінним, Гринько був монументальний, вагомий, але глядач мусив визнати йому рацію, що “права без обов’язків то – сваволя”, бо за таким законом жив цей герой, і сам актор теж його дотримувався.

Ні актора, ні режисера, ні вистави, ні театру без громадянської позиції, без свідомої творчості не сприймав. Сценічна творчість була для нього місією, а зразком – актори Товариства “Руська бесіда”. Не любив артистів-паяців, ладних за оплески робити що завгодно, переймаючись дешевою популярністю.

125-річчя Театру “Руської бесіди” Заньківчани відзначали виставою-посвятою “В наймах у Мельпомени” Н. Бічуї (1989, режисер – Б. Козак). Боніфатович був серед найактивніших ініціаторів та учасників урочистості. Якось показав мені листівку із зображенням дуже гарного незнайомого будинку з підписом “Театр Руська Бесіда” і датою 1913 р. То була так звана “цеглинка”: купивши листівку, кожен громадянин міг зробити пожертву на спорудження українського театру у Львові. Був готовий проект, розгорнута кампанія зі збору коштів, та почалася Перша світова війна. Листівку Гринькові подарував хтось із тих інтелігентів, що сам купив її. Боніфатович беріг, наче сподівався здійснення проекту... колись..., трохи згодом...

Коли у 90-х роках, на противагу ідеї незалежності України, у суспільну свідомість була кинута тема переходу українських театрів південно-східних областей на “русский язык”, Гринько негайно долучився до дискусії. Він був одним із небагатьох акторів, котрі висловлювали переконання не лише за лаштунками свого театру, а в друкованих виданнях, на радіо й телебаченні, поруч із письменниками, політиками, науковцями, діячами мистецтва. Він говорив про мову як самосвідомість людини, як одну з найважливіших ознак держави, обстоював право національних меншин чути рідне слово зі сцени, але наполягав

Олександр Гринько – Командор у виставі “Камінний господар” Лесі Українки. Режисер – Сергій Данченко. Львівський театр ім. М. Заньковецької, 1971 р.

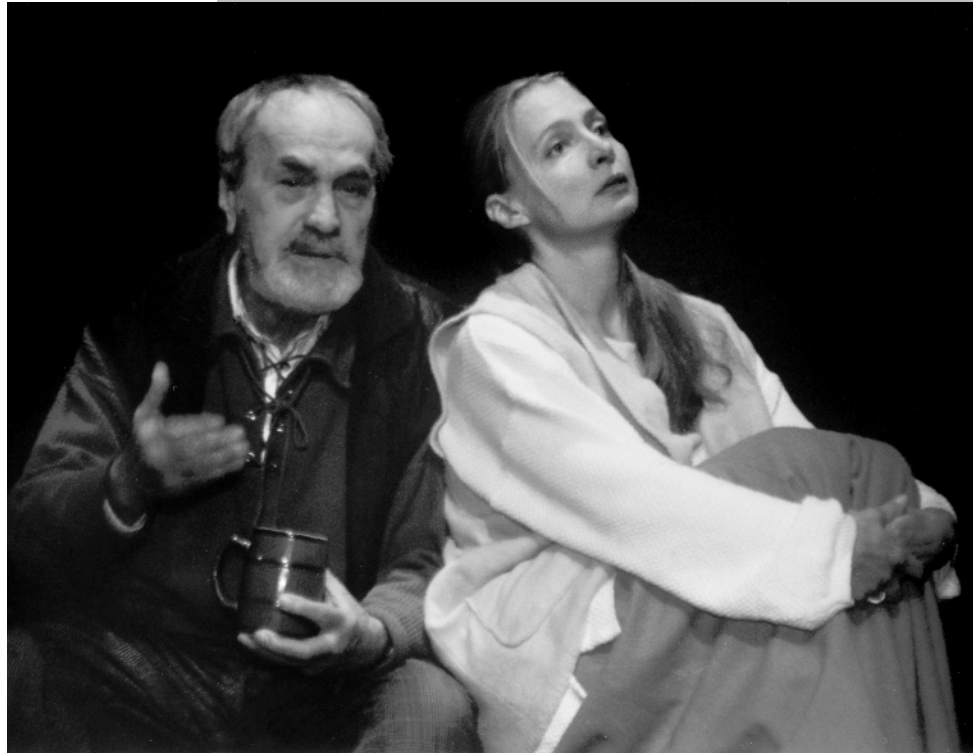
на тому, що українці на рідній землі не можуть бути позбавлені цього права. Деякі театри тоді зрадили мову свого народу. Що доброго з цього вийшло? На сцені розмовляють поганою російською, а в залі суржиком – правнуки “славних прадідів великих”.

Ідеальний образ Гринька, що може виникнути з цих рядків, легко “оживити”. Боніфатович не дуже часто, але дуже “влучно” вмів запізнюватися на вихід у виставі, то забалакався, то прослухав репліку, то замислився, то був далеко від сцени... Це знали всі помічники режисера й особливо уважно перевіряли, чи вже прийшов і чи він десь тут поблизу. Це знав і він, сам себе контролював, сам собі нагадував, проте...

Йде вистава “Князь Данило Галицький” В. Босовича, у якій Боніфатович грав Кирила. Утрюх з партнерами завчасу посідали на лаві за кулісами, чекають на репліку, пошепки балакають. З пульту помічника режисера до акторських гримувалень долинають дзвінки, Гринько відволікається від розмови й констатує: – Хтось запізнюється! – і продовжує тему. Дзвінки за хвилину-дві повторюються вже істерично, він обурено реагує, – Ну, як так можна, хіба не чути, всі ж чують! – Та й шепочуться далі. Ще за хвилю повз них до гримувалень пролітає ошалілий помреж, Боніфатович, сповнений співчуття, каже: – Не розумію, як можна бути таким безвідповідальним, от, що робити помрежеві, вистава ж іде! І відразу підхоплюється, мов ужалений, – та це ж я!

80-річчя актора відзначали творчим вечором зі сценами з минулих і нинішніх вистав, з відкритим особистим монологом у контакті з глядачем. Звичайно, складала сценарій, робили репетиції, допомагали ювілярові, бо він почувався приголомшеним і невпевненим, сумнівався, “чи буде це цікаво людям”.

Зала була переповнена, й він залишився сам на сам з тими, кому цікаво. Казав про те, що його хвилює на сцені та в житті. Про вистави, які викликали суспільний і мистецький резонанс, режисерів, партнерів, раз по раз торкався років ув’язнення та відомих постатей технічної, наукової, творчої інтелігенції того часу, з якими звів Гулаг. Хтось запитав, що в тих поневіряннях вважає найважчим? Згадав не голод, не холод, не важку працю на лісоповалі, не співіснування з криміналом чи цілковите беззаконня табірної адміністрації, сказав, – найважче – залишитися людиною. І розповів, як котроїсь ночі сусід по нарах запитав, чому не спить. Висповідався йому, що не засту-

Олександр Гринько – Старий, Любов Боровська – Маргаритка у виставі “Маргаритка” А. Салакру. Національний академічний театр ім. М. Заньковецької, 2001 р.

пився, коли кримінальні зеки забрали в політв’язня посылку з дому. Сенсу в цьому заступництві не було ніякого, підрізали б обох, а от спати тепер не може. Імени того сусіда вже не пам’ятає, та той вислухав і порадив, – Сашко, тут ще багато буде такого. Як хочеш не збожеволіти і не стати останнім покидьком, згадуй увечері все, що було за день, і особливо те, де ти пішов проти совісти. Сам для себе обдумай ці випадки і покайся, інакше не зможеш жити. – Я так зробив, я досі це роблю, мені допомагає...

Обов’язково телефонував після чергової прем’єри. Запитував, як пройшла вистава, що вдалося, що ні, як виглядає робота кожного актора, що далі збирається ставити режисер... А мені згадувалася лавка на проспекті Шевченка, яку він показав. Якраз, коли актори йдуть після репетиції додому, сюди виходила на повітря славетна Леся Кривицька. І хоча їй уже зраджував зір, слух, вона жваво цікавилася новинами, раділа з успіхів колег, особливо молодих, питала про плани, і в ній запалювався вогник. Ідучи повз цю лаву, я уявляю на ній постать Кривицької, котрої не знала, але виразно бачу Боніфатовича, що розповідає про неї...